

A Juridical-Hadith Analysis of "Privacy" in Cyberspace with an Emphasis on the Exegetical Traditions Pertaining to the Verse "Lā Tajassasū"

Yaser Eslami¹, Seyyed Abutaleb Madani²

1. Department of Jurisprudence and Principles, Faculty of Jurisprudence and Principles, Islamic Seminary, Qom, Iran. yeslami@noornet.net

2. Department of Shi'a Studies, Faculty of Shi'a Studies, University of Religions and Denominations, Qom, Iran.

Abstract

Privacy, as one of the fundamental human rights, has faced serious challenges in the age of information and cyberspace. Employing a descriptive-analytical method and adopting a tradition-oriented Qur'anic research approach, the present study undertakes a juridical analysis and derives the ruling concerning privacy in the digital realm. The principal focus is on verse 12 of Sūrat al-Ḥujurāt ("and do not spy [lā tajassasū]") and the exegetical traditions narrated under it. The findings indicate that, within the interpretive system of the Ahl al-Bayt (as), the concept of *tajassus* extends beyond physical search and encompasses any covert access to a believer's information (i.e., the discovery of secrets). The exegetical traditions, drawing upon key notions such as "tracking faults" (*tattabu' atharāt*), "violating the veil" (*hatk al-satr*), and "the inviolability of the believer" (*ḥurmat al-mu'min*), elucidate the absolute scope of the verse and subsume its novel manifestations in cyberspace—including digital surveillance, hacking, and unauthorized data mining—under the rubric of prohibition (*ḥurma*). Nevertheless, the traditions also mention exceptions for "one who openly commits sin" (*mutajāhir bi al-fisq*) and for "the interests of the Islamic system" (*maṣāliḥ al-nizām al-Islāmī*), subject to strict conditions, thereby delineating the juridical framework of privacy in cyberspace.

Keywords: Tradition-oriented Qur'anic research, privacy, cyberspace, *tajassus* (spying/investigation), media jurisprudence, verse 12 of Sūrat al-Ḥujurāt.

واکاوی فقهی-روایی «حریم خصوصی» در فضای مجازی با تأکید بر تفاسیر روایی آیه «لَا تَجَسَّسُوا»

یاسر اسلامی^۱، سید ابوطالب مدنی^۲

۱. گروه فقه و اصول، دانشکده فقه و اصول، حوزه علمیه قم، ایران. yeslami@noornet.net

۲. گروه شیعه‌شناسی، دانشکده شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، قم، ایران.

چکیده

حریم خصوصی به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر، در عصر اطلاعات و فضای مجازی با چالش‌های جدی مواجه شده است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد قرآن‌پژوهی روایی، به واکاوی فقهی و استنباط حکم حریم خصوصی در فضای سایبر می‌پردازد. تمرکز اصلی بر آیه ۱۲ سوره حجرات («وَلَا تَجَسَّسُوا») و روایات تفسیری ذیل آن است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در نظام تفسیری اهل بیت (ع)، مفهوم «تجسس» فراتر از جستجوی فیزیکی بوده و شامل هرگونه دسترسی پنهانی به اطلاعات مؤمن (کشف سِر) می‌شود. روایات تفسیری با تکیه بر کلیدواژه‌هایی چون «تتبع عثرات»، «هتک ستر» و «حرمت مؤمن»، اطلاق آیه را تبیین کرده و مصادیق نوین آن در فضای مجازی (مانند شنود دیجیتال، هک، و داده‌کاوی بدون مجوز) را ذیل حکم حرمت قرار می‌دهند. با این حال، روایات استثنائاتی را نیز برای «متجاهر به فسق» و «مصلح نظام اسلامی» (با قیود دقیق) مطرح می‌کنند که چارچوب فقهی حریم خصوصی در فضای مجازی را شکل می‌دهد.

واژگان کلیدی: قرآن‌پژوهی روایی، حریم خصوصی، فضای مجازی، تجسس، فقه رسانه، آیه ۱۲ سوره حجرات.

مقدمه

در عصر حاضر، زیست بوم بشر از محیط فیزیکی به فضای سایر تغییر مکان داده است؛ تغییری که پارادایم‌های سنتی ارتباطات انسانی را دگرگون ساخته و چالش‌های نوینی را فراوری نظام‌های حقوقی و اخلاقی قرار داده است. «اطلاعات» که در گذشته کالایی محدود و فیزیکی بود، اکنون به جریانی سیال و همگانی بدل شده و همین امر، مرزهای میان «امر خصوصی» و «امر عمومی» را کم‌رنگ کرده است. در این میان، «حریم خصوصی» به عنوان یکی از مصادیق بارز «کرامت ذاتی انسان» (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ - اسراء: ۷۰) و «امنیت روانی جامعه»، با تهدیدات بی‌سابقه‌ای نظیر شنودهای دیجیتال، داده‌کاوی‌های غیرمجاز، هک و افشای گسترده اسرار مواجه است.

دین مبین اسلام به عنوان آیینی که مدعی پاسخگویی به نیازهای بشر در تمام اعصار است، نمی‌تواند نسبت به این پدیده ساکت باشد. قرآن کریم در آیه ۱۲ سوره مبارکه حجرات با فرمانی صریح و مطلق، جامعه ایمانی را از «تجسس» بازداشته است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا...». مفهوم «تجسس» در تفاسیر روایی، صرف کنجکاوی سطحی نیست، بلکه تلاش برای کشف امور مستور دیگران به قصد آگاهی از باطن و عیب‌هاست (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۲، ص ۲۱۱). تفاسیر روایی ذیل این آیه، به روشنی نشان می‌دهد که قلمرو نهی، اعم از شنیدن، دیدن و هر نوع دسترسی پنهانی است (بحرانی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۳۷۲). از سویی دیگر اگرچه دلالت ظاهری آیه بر حرمت تفتیش در امور دیگران روشن است، اما تطبیق این عنوان بر مصادیق پیچیده و نوپدید فضای مجازی، نیازمند واکاوی دقیق‌تری است که فراتر از ترجمه تحت‌اللفظی باشد.

روایات اهل بیت (علیهم السلام) به عنوان «عدل قرآن» و مفسران حقیقی وحی، نقشی کلیدی در تبیین حدود، قیود و ملاک‌های این حکم ایفا می‌کنند. آیا تجسس تنها شامل نگاه کردن فیزیکی است یا تحلیل الگوریتمیک داده‌ها را نیز در بر می‌گیرد؟ آیا نهی از تجسس، حکمی اخلاقی است یا الزامی فقهی با ضمانت اجرای وضعی؟ نسبت این حکم با مصالح نظام اسلامی و امنیت سایبری چیست؟

پژوهش‌های پیشین عمدتاً به بررسی کلیات اخلاق در فضای مجازی یا مباحث حقوقی صرف پرداخته‌اند و کمتر پژوهشی با رویکرد تخصصی «تفسیر روایی»، به استنتاج احادیث ذیل آیه تجسس برای پاسخ به مسائل فضای سایبر پرداخته است. مقاله حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای اصیل (تفاسیر روایی و کتب حدیثی متقدم)، می‌کوشد تا ضمن واکاوی مفهوم «تجسس» در لغت و اصطلاح روایی، ابعاد فقهی نقض حریم خصوصی در فضای مجازی را بررسی نماید.

پیشینه پژوهش

مسئله حریم خصوصی و ابعاد فقهی آن، در دهه‌های اخیر مورد توجه اندیشمندان اسلامی قرار گرفته است. با بررسی ادبیات موجود، می‌توان آثار مرتبط را در سه دسته کتاب‌ها، مقالات و پایان‌نامه‌ها طبقه‌بندی کرد: در بخش کتاب‌ها، باقر انصاری در اثر ارزشمند خود با عنوان «حقوق حریم خصوصی» (۱۳۸۶)، به بررسی تطبیقی این حق در نظام‌های حقوقی غرب و اسلام پرداخته است. وی ضمن تبیین مبانی نظری، تلاش کرده است تا مصادیق حریم خصوصی را با قواعد فقهی نظیر «لاضرر» و «تسلیط» پیوند دهد، اما تمرکز اثر بیشتر بر جنبه‌های حقوقی و ساختاری است تا تحلیل ریزبینانه آیات و روایات. همچنین فرید محسنی در کتاب «حریم خصوصی اطلاعات» (۱۳۸۹)، به طور خاص بر حفاظت از داده‌ها تمرکز کرده است. رویکرد این اثر عمدتاً موضوع‌شناسانه و کاربردی است و اگرچه به ادله شرعی اشاره دارد، اما وارد واکاوی تفسیری روایات ذیل آیات مرتبط نشده است.

در حوزه پایان‌نامه‌ها، تحقیق «مبانی فقهی و حقوقی حریم خصوصی در فضای سایبر» (رحیمی، ۱۳۹۵) قابل ذکر است. این پژوهش تلاش کرده است احکام فقهی سنتی (مانند حرمت تجسس و استراق سمع) را بر مصادیق رایانه‌ای تطبیق دهد. نقطه ثقل این پایان‌نامه، جمع‌آوری آرای فقها در ابواب مختلف است و کمتر به متدولوژی «تفسیر روایی» به عنوان یک روش مستقل پرداخته است.

در بخش مقالات، پژوهش‌های متعددی نگاشته شده است. رحامی و خمسه در مقاله «مبانی فقهی و حقوقی حق بر حریم خصوصی» (۱۳۹۱)، با استناد به آیات و روایات متعدد، اصل را بر

مصونیت حریم خصوصی گذاشته‌اند، اما بحث آنان کلی و ناظر به حریم فیزیکی است. علیدوست و ابراهیمی در مقاله «حریم خصوصی از منظر فقه امامیه» (۱۳۹۴)، با رویکردی اجتهادی، ادله حرمت تجسس را بررسی کرده‌اند؛ با این حال، تمرکز ایشان بیشتر بر استحکام استدلال‌های اصولی است تا تحلیل محتوای احادیث تفسیری. همچنین، مقاله «واکاوی حکم تجسس در فضای مجازی» (کاظمی، ۱۳۹۸) اگرچه به موضوع فضای مجازی پرداخته، اما رویکرد آن تطبیق مصادیق است و از ظرفیت «روایات تفسیری» ذیل آیه ۱۲ حجرات برای استخراج ملاک‌های نوین، بهره کافی نبرده است.

وجه تمایز و نوآوری پژوهش حاضر:

با وجود غنای آثار پیش‌گفته، خلأ پژوهشی آشکاری در مسئله حریم خصوصی سایبری مشاهده می‌شود. اکثر آثار موجود، یا رویکردی صرفاً حقوقی دارند، یا آیه «لا تجسسوا» را تنها به عنوان یک سند کلی مورد استناد قرار داده‌اند. تفاوت بنیادین پژوهش حاضر در این است که به جای مرور کلی ادله، به طور تخصصی بر «روایات تفسیری ذیل آیه ۱۲ سوره حجرات» متمرکز شده و می‌کوشد با روش تحلیل محتوای این روایات، الگویی فقهی برای چالش‌های نوپدید فضای مجازی (نظیر داده‌کاوی و شنود دیجیتال) ارائه دهد؛ رویکردی که در پیشینه مذکور مغفول مانده است. این پژوهش در پی پاسخ به پرسش اصلی زیر است:

روایات تفسیری ذیل آیه «لا تَجَسَّسُوا» چگونه حکم فقهی و حدود حریم خصوصی در فضای مجازی را تبیین می‌کنند؟

و پرسش‌های فرعی عبارتند از:

مفهوم «تجسس» در ادبیات روایی چه تفاوتی با معنای لغوی آن دارد و آیا شامل رصدهای دیجیتال می‌شود؟ ملاک‌های تخصیص حکم حرمت تجسس (مانند مصلحت نظام یا تجاهر به فسق) در روایات چیست و چگونه بر فضای مجازی تطبیق می‌یابد؟

چه رابطه‌ای میان «سوء ظن» و «تجسس» در فرآیند نقض حریم خصوصی سایبری وجود دارد؟

این پژوهش از نظر هدف، «بنیادی-کاربردی» و از نظر روش، «توصیفی-تحلیلی» با رویکرد «اجتهادی» است. گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و با مراجعه مستقیم به منابع دست‌اول روایی شیعه (کتب اربعه و جوامع روایی متأخر) و تفاسیر مأثور (نظیر تفسیر القمی، البرهان و نور الثقلین) انجام شده است. در تحلیل داده‌ها، از قواعد «فقه الحدیث»، «اصول فقه» و «هرمنوتیک متن» برای استخراج حکم و تطبیق آن بر موضوعات روز استفاده شده است.

مفهوم‌شناسی: از «تَجَسَّس» تا «داده‌کاوی»

برای استنباط دقیق حکم فقهی حریم خصوصی در فضای مجازی، ابتدا باید موضوع‌شناسی دقیقی از مفاهیم کلیدی صورت گیرد. این واکاوی در دو ساحت «لغت» و «شبکه معنایی روایات» انجام می‌شود تا پلی میان الفاظ نصوص دینی و واقعیت‌های دیجیتال برقرار گردد. واژه کلیدی در بحث حریم خصوصی در قرآن کریم، «تجسس» است. خداوند متعال در آیه ۱۲ سوره حجرات می‌فرماید: «...وَلَا تَجَسَّسُوا...».

الف) تحلیل لغوی:

ابن منظور در لسان العرب، ریشه «جَسَّ» را به معنای لمس کردن و واری کردن با دست برای شناختن چیزی دانسته است (ابن منظور، ۱۴۰۸ق، ج ۶، ص ۲۲۹)؛ همان‌طور که پزشک نبض بیمار را لمس (جَسَّ) می‌کند تا به حال درونی او پی ببرد. راغب اصفهانی در المفردات تمایز ظریفی میان «تجسس» و «تحسس» قائل شده است: «تجسس» (با جیم) غالباً در امور شرّ و کشف عیوب پنهان به کار می‌رود، در حالی که «تحسس» (با حاء) اغلب در امور خیر و کسب خبر برای کمک یا آگاهی مفید استعمال می‌شود (راغب، ۱۴۱۲ق، ج ۶، ص ۵۰) (مانند سخن حضرت یعقوب (ع): «اَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ»). مصطفوی در التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، اصل معنای این ریشه را «آشنایی با باطن چیزی از طریق علائم ظاهری آن با دقت و کنجکاوی» می‌داند. این تعریف، دقیقاً همان فرآیندی است که در «داده‌کاوی» و «شنود بسته‌های اطلاعاتی» در فضای سایبر رخ می‌دهد؛ فرد مهاجم از طریق علائم ظاهری (مانند فراداده‌ها، و لاگ‌های فعالیت) می‌کوشد به باطن و هویت پنهان کاربر دست یابد.

ب) تحلیل روایی:

در روایات تفسیری، دایره معنایی تجسس فراتر از «دیدن» یا «شنیدن» صرف است و به هرگونه تلاش برای «کشفِ مستور» اطلاق می‌شود. در روایتی از امیرالمومنین (ع) ذیل همین آیه نقل شده، حضرت می‌فرماید: «لَا تَكُونُوا بَحَاثِينَ عَمَّا غَابَ عَنْكُمْ» (جستجوگرانِ اموری نباشید که از شما پنهان شده است). (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۱، ص ۱۸۸) تعبیر «بَحَاث» (صیغه مبالغه به معنای بسیار جستجوگر) و عبارت «غاب عنکم» (آنچه از شما پنهان است)، ملاک اصلی تجسس را به دست می‌دهد. در فضای مجازی، اطلاعات شخصی که با رمزگذاری یا تنظیمات حریم خصوصی محافظت شده‌اند، مصداق بارز «غاب عنکم» هستند. بنابراین، شکستن قفل‌ها، دور زدن رمزها، و حتی استفاده از ترفندهای مهندسی اجتماعی برای دستیابی به این اطلاعات، مشمول نهی امام (ع) می‌شود.

"همچنین آیت‌الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه ذیل آیه تجسس چنین بیان فرموده اند که تجسس" و "تحسس" هر دو به معنی جستجوگری است ولی اولی معمولاً در امور نامطلوب می‌آید، و دومی غالباً در امر خیر، چنان که یعقوب به فرزندانش دستور می‌دهد: يَا بَنِي إِذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَ أَخِيهِ: ای فرزندان من! بروید و از (گمشده من) یوسف و برادرش جستجو کنید" (یوسف: ۸۷). در حقیقت گمان بد عاملی است برای جستجوگری، و جستجوگری عاملی است برای کشف اسرار و رازهای نهانی مردم، و اسلام هرگز اجازه نمی‌دهد که رازهای خصوصی آنها فاش شود. و به تعبیر دیگر اسلام می‌خواهد مردم در زندگی خصوصی خود از هر نظر در امنیت باشند. بدیهی است اگر اجازه داده شود هر کس به جستجوگری در باره دیگران بر خیزد حیثیت و آبروی مردم بر باد می‌رود، و جهنمی به وجود می‌آید که همه افراد اجتماع در آن معذب خواهند بود. البته این دستور منافاتی با وجود دستگاههای اطلاعاتی در حکومت اسلامی برای مبارزه با توطئه‌ها نخواهد داشت ولی این بدان معنی نیست که این دستگاهها حق دارند در زندگی خصوصی مردم جستجوگری کنند (مکارم، ۱۴۱۵ق، ج ۲۲، ص ۱۸۱)

در تحلیل نهایی ماهیت تجسس، نمی‌توان از پیوند طولی آن با سایر رذایل اخلاقی غافل شد. آیت‌الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم، با ترسیم یک نمودار اخلاقی، «تجسس» را حلقه واسط میان

«سوء ظن» و «غیبت» معرفی می کنند. بر این اساس، تجسس زائیده بدگمانی است و خود، مقدمه‌ی واجب حرام برای غیبت محسوب می شود. ایشان تصریح می کنند که قرآن کریم با نهی از تجسس، در واقع راه ورود به قرق گاه آبروی مؤمن را مسدود کرده است؛ چرا که تا جست و جویی صورت نگیرد، عیبی آشکار نمی شود تا دست مایه غیبت قرار گیرد. بنابراین در فضای مجازی نیز، هرگونه داده کاوی که پتانسیل فراهم سازی مقدمات غیبت (انتشار عیوب) را داشته باشد، محکوم به حرمت است (جوادی آملی، ۱۴۳۰ق، ذیل آیه ۱۲ حجرات).

بازتعریف «حریم خصوصی»

اصطلاح «حریم» در فقه کلاسیک، اغلب در باب احیاء موات (مانند حریم چاه، حریم خانه) به کار رفته که دلالت بر محدوده‌ای فیزیکی دارد که برای کمال انتفاع از ملک، ضروری است و دیگران حق تجاوز به آن را ندارند. اما در فضای مجازی، حریم خصوصی ماهیت «اطلاعاتی» و «ارتباطی» می یابد. بر اساس روایات، می توان حریم خصوصی سایبری را این گونه تعریف کرد:

«محدوده‌ای از اطلاعات، ارتباطات و شئون شخصی مؤمن در فضای مجازی که وی مایل به افشای آن نیست و شرع نیز آن را محترم شمرده و هیچ مصلحت اهم شرعی برای افشای آن وجود ندارد.» این تعریف مبتنی بر اصل «سلطنت انسان بر خویشتن» (النَّاسُ مُسَلَّطُونَ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ) است. در روایات متعدد، حرمت آبروی مؤمن هم سنگ حرمت کعبه یا خون او دانسته شده است.

امام صادق (ع) می فرماید: «مَنْ رَوَى عَلَى مُؤْمِنٍ رَوَايَةً يُرِيدُ بِهَا شَيْنَهُ وَ هَذَا مُرْوًوَةٌ لَيْسَ قَطُّ مِنْ أَعْيُنِ النَّاسِ أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنْ وَلَايَتِهِ إِلَى وَلَايَةِ الشَّيْطَانِ». (هر کس روایتی (سخن یا عکسی) را علیه مؤمنی نقل کند و هدفش زشت نشان دادن او و ریختن آبرویش باشد تا از چشم مردم بیفتد، خداوند او را از ولایت خود خارج کرده و به ولایت شیطان درمی آورد).

این روایت که در کافی (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۵۸) آمده، به صراحت «انتشار محتوا» (روی علی مؤمن روایه) را هدف قرار داده است. در فضای مجازی، «فوروارد کردن» پیام های خصوصی، انتشار اسکرین شات از چت های شخصی، و باز نشر تصاویر لو رفته، دقیقاً مصداق «نقل

روایت به قصد شین (عیب جویی)» است. نکته حائز اهمیت این است که در این روایت، «صدق محتوا» شرط نیست؛ یعنی حتی اگر آن عکس یا پیام واقعی باشد، باز هم انتشار آن به دلیل هتک حریم و مروّت، حرام است.

رابطه «تجسس» و «ظن» در بستر دیجیتال

آیه ۱۲ حجرات پیش از نهی از تجسس، می‌فرماید: «اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ». ترتیب نزول و سیاق آیات نشان‌دهنده یک فرآیند روان‌شناختی است:

۱. سوء ظن (گمان بد) - ۲. تجسس (برای اثبات گمان) - ۳. غیبت (بیان عیب کشف شده).
در فضای مجازی، این فرآیند سرعت حیرت‌انگیزی می‌یابد. یک شایعه بی‌اساس (سوء ظن) باعث می‌شود کاربران برای یافتن حقیقت به صفحات شخصی فرد هجوم آورند (تجسس) و سپس یافته‌های خود را منتشر کنند (غیبت/افشاگری).

در تحلیل روایی، حرمت تجسس پیوند عمیقی با مفهوم «ستر الهی» دارد. در منابع معتبر شیعی، از جمله الکافی (که منبع اصلی تفاسیر روایی است)، روایاتی ذیل باب «مَنْ طَلَبَ عَثْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ» وارد شده که نشان می‌دهد تجسس، تنها یک نگاه ساده نیست، بلکه تلاشی برای خروج از «ولایت ستر» است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «...وَلَا تَطْلُبُوا عَثْرَاتِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّ مَنْ تَبَعَ عَثْرَاتِ أَخِيهِ تَبَعَ اللَّهُ عَثْرَاتِهِ... وَيَفْضَحُهُ وَلَوْ فِي جَوْفِ بَيْتِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۵۴).

این تعبیر که «خداوند او را رسوا می‌کند حتی اگر در درون خانه‌اش باشد»، دلالت بر آن دارد که «دیوارهای خانه» (و معادل آن: دیوارهای آتش و رمزهای عبور در فضای سایبر) مصداق «ستر» هستند. بنابراین، شکستن قفل‌های دیجیتال یا دسترسی غیرمجاز به داده‌های پنهان، مصداق «هتک ستر» و خروج از دایره ایمن‌سازی است که شارع مقدس برای حریم خصوصی افراد ترسیم کرده است.

علامه طباطبایی در المیزان ذیل این آیه توضیح می‌دهد که نهی از تجسس، معلول نهی از سوء ظن است؛ زیرا ظن بد، انسان را به سمت تحقیق برای کشف واقعیت سوق می‌دهد. روایات نیز تأکید

دارند که باید «احتمال صحت» را بر «احتمال فساد» مقدم داشت (حمل فعل برادر مؤمن بر صحت). (طباطبایی، ۱۴۱۷ق، ج ۱۱، ص ۲۳۴)

در الگوریتم های هوش مصنوعی که برای نظارت بر کاربران طراحی می شوند، اغلب پیش فرض بر «مشکوک بودن» رفتارهاست مگر خلاف آن ثابت شود. این رویکرد تکنولوژیک، در تعارض آشکار با اصل روایی «إصالة الصحة» است که تجسس را جز در موارد یقین به مفسده، ممنوع می کند.

دلالت های روایی آیه «لَا تَجَسَّسُوا» بر مصادیق سایبری

در این بخش، با تکیه بر متدولوژی «تتقیح مناط قطعی» و «الغای خصوصیت»، به بررسی تطبیقی مصادیق تجسس در روایات و معادل های آن در فضای مجازی می پردازیم. هدف، اثبات این گزاره است که تغییر ابزار (از نامه کاغذی به ایمیل، یا از دیوار خانه به دیوار آتشین سرور) تغییری در ماهیت حکم حرمت ایجاد نمی کند. یکی از مصادیق بارز تجسس در روایات، «استراق سمع» یا گوش ایستادن پنهانی است. در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده است: «مَنْ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ صَبَّ فِي أُذُنَيْهِ الْإِنْتُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ». (هر کس به گفتگوی گروهی گوش دهد در حالی که آنان از شنیدن او ناخشنودند، روز قیامت در گوش هایش سرب مذاب ریخته می شود). واژه «حدیث» در این روایت اطلاق دارد و شامل هر نوع سخن و پیامی می شود؛ چه شفاهی باشد و چه مکتوب. قید «وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ» (در حالی که راضی نیستند) رکن اصلی حرمت است که همان نقض رضایت و حریم خصوصی است. (حویزی، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۹۳).

در فضای مجازی، این عمل دقیقاً معادل موارد زیر است:

شنود شبکه: استفاده از ابزارهایی برای رهگیری ترافیک عبوری کاربران در یک شبکه وای فای عمومی.

ضبط مکالمات: ضبط تماس های صوتی یا تصویری در بسترهایی چون واتساپ یا اسکایپ بدون اطلاع طرفین.

کی لاگرها: نصب نرم افزارهای مخفی که هر کلیدی را که کاربر می فشارد (شامل پیام های خصوصی و رمزهای عبور) ثبت و برای مهاجم ارسال می کند.

مناط (علت) حکم در روایت، «دسترسی پنهانی به محتوای خصوصی مورد کراهت صاحب آن» است. این علت در تمام موارد فوق به طریق اولی موجود است، زیرا خطر و آسیب افشای داده های دیجیتال (که قابل کمی و انتشار نامحدود است) به مراتب بیشتر از شنیدن یک گفتگوی شفاهی گذراست.

در سیره و روایات، نگاه کردن به نامه یا نوشته خصوصی دیگران بدون اجازه، خیانت و تجسس شمرده شده است. پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «مَنْ نَظَرَ فِي كِتَابِ أَخِيهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ فَكَأَنَّمَا يَنْظُرُ فِي النَّارِ». (هر کس بدون اجازه در نوشته برادرش بنگرد، گویی در آتش نگریسته است). (نوری، ۱۴۲۴ق، ج ۹، ص ۱۵۹)

اصطلاح «کتاب» در عربی به معنای «مکتوب» و نوشته است، نه صرفاً کتاب به معنای امروزی. نامه، یادداشت، دفتر حسابرسی و هر سند مکتوبی مشمول این واژه است. در باب «اشراف بر منازل»، امام صادق (ع) نگاه پنهانی به داخل خانه دیگران را مستوجب سقوط ضمان می داند (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۹، ص ۶۵). بر اساس تنقیح مناط، وسایل دیجیتال امروز، «منزل اطلاعاتی» انسان محسوب می شوند و نفوذ به آن ها مصداق همان هتک حرمت است.

در عصر دیجیتال، «ایمیل ها»، «تاریخچه چت ها»، «فایل های متنی ذخیره شده در کلاود» و «یادداشت های گوشی»، مصداق اتم و اکمل «کتاب اخیه» هستند. بنابراین، اقداماتی همچون: هک کردن ایمیل، دسترسی فیزیکی به گوشی دیگران، اسکرین شات گرفتن از چت های خصوصی حتی اگر خود فرد طرف مکالمه باشد، انتشار آن برای شخص ثالث بدون رضایت طرف مقابل، مصداق افشای «سر مکتوب» است، حرام و مشمول وعید آتش است.

از «اشراف بر منازل» تا «نفوذ به حریم سیستم»

در فقه اسلامی، «اشراف» (سرک کشیدن) به خانه همسایه حرام است و صاحب خانه حق دفاع مشروع دارد. امام صادق (ع) درباره کسی که از روزنه ای به داخل خانه قومی نگاه می کرد، فرمودند: وَقَالَ أَيُّمَا رَجُلٍ أُطْلِعَ فِي دَارٍ قَوْمٌ لِيَنْظُرَ إِلَى عَوْرَاتِهِمْ فَرَمَوْهُ فَقَفُّوا عَيْنَهُ أَوْ جَرَحُوهُ فَلَا دِيَّةَ لَهُ اگر سنگی

پرتاب کنند و چشم او را کور کنند، دیه‌ای بر آنان نیست (حر عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۹، ص ۶۵). علت این حکم، هتک حرمت «خلوت‌گاه» انسان است.

امروزه رایانه شخصی و تلفن همراه، «منزل دیجیتال» انسان‌ها هستند؛ جایی که عکس‌های خانوادگی، اسرار شخصی و خلوت‌های خود را در آن نگه می‌دارند.

هک دوربین‌های مداربسته و وب‌کم: نفوذ به دوربین‌های امنیتی منازل یا وب‌کم لپ‌تاپ‌ها، دقیقاً همان «سرک کشیدن از روزه» است، با این تفاوت که مقیاس آن جهانی است.

بدافزارهای جاسوسی: نرم‌افزارهایی که فعالیت‌های صفحه نمایش را ضبط می‌کنند، حکم همان چشم نامحرمی را دارند که از بالای دیوار به حریم خصوصی می‌نگرد.

بر اساس قاعده «اولویت»، اگر دفاع در برابر نگاه فیزیکی جایز است، اقدامات دفاعی سایبری (مانند نصب فایروال، استفاده از رمزنگاری، و حتی هک متقابل برای دفع حمله در شرایط خاص دفاع مشروع) نیز نه تنها جایز، بلکه گاهی واجب است تا از هتک حرمت مؤمن جلوگیری شود.

یکی از شدیدترین تعابیر روایی در باب حریم خصوصی، مربوط به «تبع عثرات» (جستجوی لغزش‌ها) است.

امام باقر(ع) از پیامبر(ص) نقل می‌کند: «يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يُسَلِّمْ بِقَلْبِهِ لَا تَتَّبِعُوا عَثَرَاتِ الْمُسْلِمِينَ فَإِنَّهُ مَنْ تَبَعَ عَثَرَاتِ الْمُسْلِمِينَ تَبَعَ اللَّهُ عَثَرَتَهُ وَمَنْ تَبَعَ اللَّهُ عَثَرَتَهُ يَفْضَحْهُ». (ای کسانی که به زبان اسلام آورده‌اید و دلتان تسلیم نشده! لغزش‌های مسلمانان را جستجو نکنید؛ زیرا هر که لغزش‌های مسلمانان را پی‌جویی کند، خداوند لغزش او را پی‌جویی خواهد کرد و هر که خدا لغزش او را پی‌جویی کند، رسوایش می‌سازد). (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۳۵۵ و مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۲، ص ۲۴۳). تطبیق این روایت بر داده‌کاوی‌های گسترده و آرشیو لغزش‌های قدیمی کاربران در فضای مجازی، کاملاً منقح و عرفی است. امروزه شرکت‌های بزرگ فناوری و برخی نهادهای امنیتی (خارج از چارچوب قانون)، با استفاده از «بیگ دیتا» و الگوریتم‌های هوش مصنوعی، تمام ردپاهای دیجیتال کاربران را جمع‌آوری و تحلیل می‌کنند تا نقاط ضعف، علایق پنهان و لغزش‌های احتمالی آنان را بیابند. این اطلاعات گاهی برای تبلیغات هدفمند، گاهی برای باج‌گیری و گاهی برای تخریب سیاسی استفاده می‌شود.

این عمل، مصداق سیستماتیک «تتبع عثرات» است. آرشو کردن توییت‌های قدیمی، جستجو در سوابق ده سال پیش یک فرد برای یافتن یک جمله اشتباه و تخریب او در زمان حال، مصداق بارز این روایت است. نمونه ای دیگر جمع‌آوری و انتشار اطلاعات پراکنده خصوصی یک فرد (آدرس، شماره تلفن، سوابق کاری) به قصد آزار و اذیت، دقیقاً همان چیزی است که روایت وعده رسوایی الهی را برای انجام‌دهنده‌اش داده است. این روایات نشان می‌دهند که اسلام برای «داده‌های ناشی از لغزش» (عثرات) نوعی «حق فراموشی» قائل است و نبش قبر گناهان یا خطاهای گذشته را تحت عنوان تتبع عثرات، حرام می‌داند.

استثنائات وارده: تزامم مصلحت فرد و جامعه

آیا حرمت تجسس مطلق است؟ بررسی روایات نشان می‌دهد که این حکم تخصیص‌هایی دارد، اما دایره این تخصیص‌ها بسیار تنگ است و منوط به «مصلحت اهم» می‌باشد.

۱. **حفظ نظام و امنیت عمومی:** در سیره امیرالمؤمنین (ع)، ایشان مأمورانی (عین) برای نظارت بر کارگزاران حکومتی و بازار داشتند. این نوع نظارت که امروزه در قالب «پایش فضای مجازی» برای جلوگیری از کلاهبرداری، تروریسم و جرایم سازمان‌یافته انجام می‌شود، جایز و بلکه واجب است. اما شرط آن این است که صرفاً در حیطة «امور عمومی» و «تخلفات اداری/امنیتی» باشد، نه احوال شخصی کارگزاران.

۲. **تجاهر به فسق:** کسی که در فضای عمومی اینستاگرام یا توییتر، گناهی را آشکارا انجام می‌دهد، حریم خصوصی خود را به دست خود نقض کرده است (مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ فَلَا غِيْبَةَ لَهُ) (حرانی، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۴۵). بنابراین، رصد و گزارش محتوای مجرمانه آشکار، تجسس حرام نیست. همچنین، سیره امیرالمؤمنین (ع) در نظارت بر کارگزاران، مشروعیت نظارت حکومتی در محدوده مصالح عمومی را اثبات می‌کند (متقی هندی، ۱۴۰۴ق، ج ۳، ص ۴۹۷؛ مجلسی، ۱۴۲۱ق، ج ۴۱، ص ۲۶۱). اما اگر فردی در یک گروه خصوصی مطلبی گذاشته، نفوذ به آن گروه و افشای آن همچنان حرام است.

چالش های اجرا و مدل مطلوب اخلاق سایبری

پس از تبیین حرمت فقهی تجسس و تطبیق آن بر مصادیق نوین، با چالش های جدی در مقام اجرا و فرهنگ سازی مواجه می شویم. فضای مجازی به دلیل ویژگی هایی چون «ناشناس بودن»، «سهولت انتشار» و «فرامرز بودن»، بستر مساعدی برای گریز از قیود اخلاقی فراهم کرده است. در این بخش، ضمن آسیب شناسی وضعیت موجود، راهکارهایی مبتنی بر آموزه های روایی ارائه می گردد. یکی از چالش های معاصر، خلط مفهوم «شفافیت» با نقض حریم خصوصی است. برخی جریان های رسانه ای با شعار «دانستن حق مردم است»، مرزهای اخلاقی را درمی نوردند و ورود به خصوصی ترین لایه های زندگی افراد (به ویژه چهره های مشهور) را توجیه می کنند.

روایات اهل بیت (ع) تفکیک دقیقی میان «عرصه عمومی» و «عرصه خصوصی» قائل شده اند. شفافیت در امور بیت المال و حکمرانی، مورد تأکید امیرالمؤمنین (ع) است («أَلَا وَإِنَّ لَكُمْ عِنْدِي أَنْ لَا أَحْتَجِزَ دُونَكُمْ سِرًّا إِلَّا فِي حَرْبٍ»؛ اما این شفافیت هرگز به حریم شخصی افراد تسری نمی یابد. (سید رضی، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۴۲۴) بر اساس منطق روایی، افشاگری تنها زمانی مجاز است که «ظلمی» در حق جامعه رخ داده باشد (لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلِمَ) (نساء: ۱۴۸). بنابراین، پاپاراتزی های مجازی و کانال های تلگرامی که به بهانه افشاگری، عکس های خانوادگی یا چت های خصوصی مسئولین یا سلبریتی ها را منتشر می کنند (در حالی که ارتباطی با عملکرد شغلی یا فساد مالی آنان ندارد)، مرتکب فعل حرام «اشاعه فحشا» و «هتک ستر» می شوند. آسیب بزرگ دیگر، کم رنگ شدن حساسیت کاربران نسبت به حریم خودشان است. فرهنگ «لایک و فالو»، کاربران را تشویق می کند تا جزئی ترین لحظات زندگی، موقعیت مکانی و احساسات درونی خود را با همگان به اشتراک بگذارند. این پدیده از منظر فقهی، چالش «اسقاط حق حریم خصوصی» را مطرح می کند. آیا انسان حق دارد آبروی خود را بریزد؟ در فقه امامیه، انسان مالک آبروی خود نیست، بلکه امین آن است. امام صادق (ع) می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَوَّضَ إِلَى الْمُؤْمِنِ أُمُورَهُ كُلَّهَا وَ لَمْ يُفَوِّضْ إِلَيْهِ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ». (خداوند تمام امور مؤمن را به خود او واگذار کرده، اما به او اجازه نداده است که خودش را خوار و ذلیل کند). (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۶۳)

انتشار تصاویر نامتعارف، اعتراف به گناهان گذشته در لایوها، و به اشتراک‌گذاری دعوای خانوادگی در استوری‌ها، مصداق «اذلال نفس» است. از منظر اسلام، حفظ حریم خصوصی تنها یک «حق» (قابل اسقاط) نیست، بلکه یک «تکلیف» (غیرقابل اسقاط) نیز هست. جامعه‌ای که پرده‌داری در آن عادی شود، قبح گناه در آن می‌شکند و مصونیت اخلاقی کل جامعه به خطر می‌افتد. بنابراین، پلتفرم‌های اجتماعی باید با الهام از این اصل، الگوریتم‌هایی طراحی کنند که مانع از انتشار محتوای خودتخریبی شدید شود.

راهکارها: به سوی «سواد رسانه‌ای مبتنی بر تقوا»

برای برون‌رفت از وضعیت آنومیک (بی‌هنجاری) فعلی، نیازمند تدوین مدلی از سواد رسانه‌ای هستیم که هسته مرکزی آن «تقوای دیجیتال» باشد. در اخلاق روایی، اگر تصادفاً از عیب یا راز کسی مطلع شدیم، واجب است که «تغافل» کنیم (خود را به غفلت بزنیم). امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «مَنْ أَشْرَفَ أَعْمَالِ الْكَرِيمِ غُفْلَتُهُ عَمَّا يَعْلَمُ» (از شریف‌ترین کارهای انسان کریم، نادیده گرفتن چیزهایی است که می‌داند). (نوری، ۱۴۲۴ق، ج ۸، ص ۳۷۹) اگر پیامی اشتباهی برای ما ارسال شد، اگر تصادفاً به فایلی دسترسی پیدا کردیم، یا اگر باگ امنیتی سایتی را دیدیم، اخلاق کریمانه حکم می‌کند که آن را نادیده بگیریم (و در صورت امکان به صاحبش تذکر دهیم)، نه اینکه از آن سوءاستفاده کنیم یا اسکرین‌شات بگیریم.

ثواب پوشاندن عیب مؤمن در روایات، هم‌سنگ زنده کردن دختر زنده به گور شده دانسته شده است («مَنْ سَتَرَ عَلَى مُؤْمِنٍ فَاحِشَةً فَكَأَنَّمَا أَحْيَا مَوْتُودَةً»). (متقی هندی، ۱۴۰۱ق، ج ۳، ص ۲۵۹) در مواجهه با فیلم‌ها یا اخبار رسوایی دیگران، وظیفه کاربر مسلمان «بایکوت» (عدم باز نشر) و «قطع زنجیره انتشار» است. شاید بتوان گفت کلید اشتراک‌گذاری در این لحظات، ابزار آزمایشی برای بندگان است. گزارش محتوای مستهجن یا افشاگرانه به مدیران پلتفرم، مصداق عملی «نهی از منکر» و «ستر عیوب» است.

از سویی دیگر تجسس در فضای مجازی اغلب مستلزم مصرف حجم اینترنت و منابع قربانی یا نقض مالکیت معنوی اوست. روایات «حرمت مال مسلمان» (حرمة ماله كحرمة دمه) شامل دارایی‌های دیجیتال نیز می‌شود. هک کردن وای‌فای همسایه، نه تنها تجسس است، بلکه «سرقت» و «غصب» نیز محسوب می‌شود و ضمان‌آور است.

مسئولیت حاکمیت و پلتفرم‌ها

حکومت اسلامی و قانون‌گذاران نیز بر اساس قاعده «لا ضرر» و وظیفه «نفی سبیل»، مسئولیت‌هایی دارند:

۱. بومی‌سازی زیرساخت‌ها: وقتی داده‌های کاربران مسلمان در سرورهای خارجی (که تحت تسلط دشمنان هستند) ذخیره می‌شود، عملاً راه «تجسس» کفار بر مسلمین باز شده است («وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا») (نساء: ۱۴۱). بنابراین، ایجاد شبکه ملی اطلاعات امن، یک واجب فقهی مقدماتی برای جلوگیری از تجسس بیگانگان است.

۲. قانون‌گذاری بازدارنده: وضع قوانین سخت‌گیرانه علیه فروشندگان اطلاعات خصوصی، دلالان دیتا، و منتشرکنندگان تصاویر خصوصی، منطبق بر سیره تعزیراتی حکومت اسلامی است.

استثنائات حریم خصوصی در پرتو روایات (تزامم اهم و مهم)

بر اساس منابع قرآنی، روایی فتاوای علما و قوانین اسلامی حرمت تجسس، حکمی مطلق نیست و تخصیص‌هایی دارد. این تخصیص‌ها در فضای مجازی بسیار تعیین‌کننده‌اند. مشهور با استناد به روایت «مَنْ أَلْقَى جِلْبَابَ الْحَيَاءِ عَنْ وَجْهِهِ فَلَا غَيْبَةَ لَهُ» (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۲۷۷) معتقدند کسی که پرده حیا را کنار زده، حرمت ندارد. اگر کاربری در فضای مجازی (مثلاً در اینستاگرام یا توییتر) به صورت «عمومی» گناهی را مرتکب شود یا عکسی خلاف شرع منتشر کند، تجسس در آن مورد خاص (دیدن آن پست) حرام نیست، زیرا خود فرد حریم را شکسته است. اما این مجوز، اجازه‌ای برای تجسس در بخش‌های «خصوصی» زندگی همان فرد (مثل دایرکت‌هایش) نمی‌دهد. روایات تفسیری بین «ظاهر» و «باطن» گناهکار تفکیک قائل شده‌اند.

مصلحت نظام و امنیت (تجسس حاکمیتی)

در سیره حکومتی پیامبر (ص) و امیرالمؤمنین (ع)، مواردی از تجسس برای کشف توطئه‌های دشمن یا فساد کارگزاران مشاهده می‌شود. نامه امیرالمؤمنین (ع) به مالک اشتر: «وَأَبْعَثِ الْعُيُونَ ... فَإِنَّ تَعَاهِدَكَ فِي السِّرِّ لِأُمُورِهِمْ حَدُودٌ لَهُمْ عَلَى اسْتِعْمَالِ الْأَمَانَةِ» (سید رضی، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۴۲۶). واژه «عیون» (چشم‌ها/جاسوسان) دلالت بر نظارت پنهانی دارد. نهادهای امنیتی حکومت اسلامی مجازند در فضای مجازی برای:

۱. کشف شبکه‌های تروریستی و جاسوسی.

۲. مقابله با مفسدان اقتصادی کلان.

۳. جلوگیری از جرائم سازمان‌یافته.

اقدام به رصد کنند. اما این جواز، مقید به «ضرورت» و «حکم قاضی» است و نباید به نظارت همگانی بر زندگی عادی مردم منجر شود، چرا که اصل بر «صحت» و «برائت» است (انصاری، ۱۴۱۵ق، ج ۱، ص ۵۰). اگر فردی در فضای مجازی مورد کلاهبرداری، اخاذی یا تهدید قرار گیرد، برای اثبات ادعای خود می‌تواند از پیام‌ها و داده‌های مرتبط تجسس و جمع‌آوری ادله کند. روایت «لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ» (وسائل الشیعة، ۱۴۰۹ق، ج ۲۶، ص ۱۴) و قاعده «دفع مفسده» بر حرمت اولیه تجسس حاکم می‌شوند.

یکی از چالش‌های اصلی در این حوزه، تفاوت ماهوی «داده» با «شیء فیزیکی» است. برخی ممکن است استدلال کنند که مشاهده داده‌ها بدون کپی کردن آن‌ها، مصداق تصرف در مال غیر نیست. اما روایات تفسیری با تأکید بر «آبرو» (عرض) به عنوان بالاترین سرمایه مؤمن («المؤمن أعظم حرمة من الكعبة» - (بحارالانوار، ۱۴۰۳ق، ج ۶۵، ص ۱۶)، نشان می‌دهند که ملاک حرمت، فقط ضرر مالی نیست، بلکه هتک حیثیت و اطلاع از اسرار، حتی بدون ضرر مالی، حرام است. دست درازی در فضای سایر و فضای حقیقی از لحاظ ماهوی بسیار با یکدیگر متفاوت است.

چالش دیگر، مسئله «بیگ‌دیتا» است. شرکت‌های بزرگ فناوری با تحلیل کلان‌داده‌ها، بدون دسترسی مستقیم به محتوای پیام‌ها، رفتار کاربران را پیش‌بینی می‌کنند. آیا این مصداق تجسس است؟ با توجه به روایات «تتبع عشرات»، اگر این تحلیل منجر به کشف نقاط ضعف و بهره‌برداری سوء علیه کاربران شود، می‌تواند ذیل عنوان کلی تجسس یا «ایذاء مؤمن» قرار گیرد.

نتیجه‌گیری و دستاوردها

پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از روش قرآن‌پژوهی روایی، به واکاوی دلالت‌های آیه ۱۲ سوره مبارکه حجرات («لَا تَجَسَّسُوا») بر مصادیق نوپدید در فضای مجازی پرداخت. نتایج حاصله به شرح زیر است:

۱. **شمول معنایی تجسس:** واژه «تجسس» در منظومه روایی، منحصر به ابزارهای فیزیکی نیست؛ بلکه ماهیت آن «کشف مستور» و «هتک حرز» است. بنابراین، هر اقدامی که منجر به دسترسی غیرمجاز به داده‌های پنهان کاربران شود، فارغ از ابزار (نرم‌افزاری یا سخت‌افزاری)، مصداق حرام شرعی است. با استفاده از قاعده «تنقیح مناط قطعی» و «الغای خصوصیت»، احکام روایی زیر بر فضای سایر تطبیق داده شد:

- حرمت «استراق سمع» شامل شنود ترافیک شبکه و ضبط مکالمات اینترنتی می‌شود.
 - حرمت «نظر در کتب» شامل هک ایمیل، خواندن چت‌ها و دسترسی به فایل‌های متنی شخصی است.
 - حرمت «اشراف بر منازل» شامل نفوذ به دوربین‌های وب‌کم و سیستم‌های هوشمند خانگی است.
 - حرمت «تتبع عثرات» شامل داده‌کاوی با هدف یافتن نقاط ضعف و سوابق منفی افراد است.
۲. **ماهیت حریم خصوصی دیجیتال:** فضای مجازی به مثابه «منزل دیجیتال» و اطلاعات شخصی به مثابه «ناموس و آبروی» مؤمن تلقی می‌شود. همان‌گونه که دفاع از حریم خانه جایز است، استفاده از ابزارهای دفاع سایبری (رمزنگاری، فایروال) برای حفظ این حریم نیز دارای رجحان شرعی و عقلی است.

۳. **استثنائات محدود:** حرمت تجسس تنها در موارد «تراحم با امنیت عمومی» (توسط حاکم شرع و در چارچوب قانون) و «تجاهر به فسق» (در فضای عمومی پلتفرم‌ها) تخصیص می‌خورد و اصل اولی همچنان بر حرمت باقی است.

۴. **الگوی اخلاقی:** راهکار نهایی اسلام، ارتقای «سواد رسانه‌ای مبتنی بر تقوا» است که شامل اصولی چون «تغافل» (نادیده گرفتن لغزش‌های مکشوفه)، «ستر عیوب» (عدم باز نشر محتوای افشاگرانه) و پرهیز از «خودافشاگری» (حفظ کرامت نفس) می‌باشد. همچنین حاکمیت اسلامی موظف به تأمین امنیت زیرساختی برای «نفی سبیل» کفار بر داده‌های مؤمنین است.

در نهایت، این پژوهش اثبات نمود که فقه روایی شیعه با تکیه بر ظرفیت‌های اجتهادی، توانایی پاسخگویی دقیق و جزئی به چالش‌های اخلاقی و حقوقی عصر دیجیتال را داراست.

منابع

قرآن کریم.

- ابن ابی جمهور احسائی، م. (۱۴۰۵ق). عوالي اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة. انتشارات سیدالشهداء.
- ابن منظور، م. (۱۴۱۴ق). لسان العرب (چاپ سوم). دار صادر.
- انصاری، ب. (۱۴۲۸ق). حقوق حریم خصوصی. انتشارات سمت.
- انصاری، م. (۱۴۱۹ق). فرائد الاصول. مجمع الفكر الاسلامی.
- بحرانی، س. ه. (۱۴۱۵ق). البرهان فی تفسیر القرآن. مؤسسه بعثت.
- جوادی آملی، ع. (۱۴۳۰ق). تفسیر تسنیم. اسراء.
- حر عاملی، م. (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعة. مؤسسه آل البيت(ع).
- حرّانی (ابن شعبه)، ح. (۱۴۰۴ق). تحف العقول عن آل الرسول(ص)(ع. غفاری، تصحیح). مؤسسه النشر الإسلامی.
- حویزی، ع. (۱۴۱۵ق). تفسیر نور الثقلین. اسماعیلیان.
- راغب اصفهانی، ح. (۱۴۱۲ق). مفردات الفاظ القرآن. دار القلم.
- رحامی، م.، و خمسه، ا. (۱۳۹۱). مبانی فقهی و حقوقی حق بر حریم خصوصی. مطالعات حقوق خصوصی، ۳(۴۲)، ۱۵۹-۱۷۸.
- سید رضی، م. (۱۴۱۴ق). نهج البلاغة. هجرت.
- طباطبایی، س. م. ح. (۱۴۱۷ق). المیزان فی تفسیر القرآن (جلد ۱۸). دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- علیدوست، ا.، و ابراهیمی، ر. (۱۳۹۴). حریم خصوصی از منظر فقه امامیه و حقوق ایران. فقه و اصول، ۲(۴۷)، ۸۵-۱۰۷.
- کاظمی، م. (۱۳۹۸). واکاوی فقهی حکم تجسس در فضای مجازی با رویکردی بر اسناد بین المللی. دین و قانون، ۱۲(۲۳)، ۱۴۵-۱۷۰.
- کلینی، م. (۱۴۰۷ق). الکافی. دار الکتب الإسلامیه.
- متقی هندی، ع. (۱۴۰۱ق). کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال. مؤسسه الرسالة.
- مجلسی، م. ب. (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. دار إحياء التراث العربی.
- محسنی، ف. (۱۳۸۹). حریم خصوصی اطلاعات: مطالعه کیفی در حقوق ایران، فقه امامیه، حقوق آمریکا و اسناد بین المللی. انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

مصطفوی، ح. (۱۳۶۰). (التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

مکارم شیرازی، ن. (۱۴۱۵ق). تفسیر نمونه. دار الکتب الإسلامیه.

نوری، ح. (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. مؤسسه آل البيت(ع).